

HUKUK DEVLETİNE KARŞI DEVLET AKLI

Mithat SANCAR

<http://www.gelecek.gen.tr/sayi14/hukukdevletinekarshi.htm>

Türkiye’deki egemen devlet zihniyetinin dönüştürülmesinde önemli rol oynayan “devlet akli” ile “demokratik hukuk devleti” arasındaki çatışma yeniden gündemde.

Modern devletin ortaya çıkmasıyla “devlet zihniyetini” oluşturan iki temel kavram hep yanyana kullanılmıştır: “Hukuk devleti” ve “devlet akli”. Bu iki kavram arasındaki ilişki devlet zihniyetinin tahlilinde anahtar işlev görür.

“Üstün otoritenin çıkarları bütün diğer toplumsal veya ekonomik çıkarlardan ve temel etik ilkelere önce gelir” şeklinde tanımlanan “devlet akli”, temel olarak tek tek insanların çıkarları ve hakları yerine devletin çıkarlarına mutlak öncelik ve egemenlik veren bir anlayışı yansıtır.

Hukuk ve devlet felsefesi açısından bu kavramın esasını, hukuksal normlar ve etik değerler ile devletin çıkarları arasındaki çatışmaya ilişkin bir hiyerarşi oluşturur. Buna göre;

- 1- Devletin gerçek veya sözde çıkarları böyle bir çatışmada veya tereddüt halinde bütün diğer çıkarlardan ve değerlerden önce gelir.
- 2- Devletin aslî veya âlî çıkarlarını gerçekleştirmek için hangi araçların kullanılacağı konusunda bir sınırlama kabul edilmez; yani bu araçların seçiminde, mevcut hukuk düzenine ve etik kurallara riayet etmek gerekmez.

Siyasal eylemin hedefini ve meşruluğunu belirlemede “toplum”u değil, “devlet”i esas alan bu zihniyet, devletin “kendinde bir ahlakî güç” ve “kendi başına bir amaç” olarak görülmesini gerektirir. Böyle bir devletin hikmetinden sual olunması ise düşünülemez.

Devlet akli doktrini, bir yandan devletin bireylerüstü bir toplumsal yapı, bir tinsel bağlam olduğu ve dışsal yansımaları, tek tek insanların benimseme iradesinden, onayından bağımsız ebedî kurumlarda bulunduğu fikrine; diğer yandan, devletsel faaliyetlerin her aşama ve biçiminde bu faaliyetlerin hedefi ile bu hedefe varmak için uygulanmış veya uygulanacak araçlar arasında bir ayırım yapılması gerektiği prensibine dayanır.

Bu doktrin, özü itibarıyla “genel devletselliğe” gönderme yapar. Buna göre, devlet, kendi meşruluk temelini kendi içinde taşır. Devletin ardında başka herhangi bir meşrulaştırıcı prensip yer almaz; devlet, devlet olduğu için meşrudur. Onun varlığı ve etkililiği, sorgulanması mümkün olmayan nihai prensiptir. Bu doktrinde, devlet biçimlerinin somut içeriği önem taşımaz; meşruiyet bakımından aslolan “kendinde devletsellik”tir. Belirleyici ölçüt, buna göre, somut ortaya çıkış formlarından bağımsız olarak, devletin genel ve kendinden menkul bir anlama sahip olmasıdır.

Oysa hukuk devleti, devlet kudretinin hukukla bağlanması ve sınırlanması fikrinden yola çıkarak, insanın onuru, hak ve özgürlüklerini temel alır. “Olumsuz özgürlük” temelinde tanımlanan hukuk devleti, kapitalist üretim tarzının gelişme dinamiğine imkân sağlayan ve onu koruyan bir siyasal düzenin kurumsal-hukuksal ifadesi olup; liberalizmin anayasa sistemini temsil eder.

Bu sistemin merkezinde, mülkiyet hakkı, sözleşme ve çalışma özgürlüğü ile biçimsel-hukuksal eşitlik ilkesi yer alır. Bu düzen, aynı zamanda bireysel gelişimin ekonomik olmayan alanlarını da temin eder ve korur; aksi takdirde siyasal/hukuksal eşitliği gerçekleştirmek mümkün olmaz.

Hukuk devletini ayakta tutan en önemli dayanaklardan biri “özgürlük”tür. Ancak hukuk devleti kavramının doğuşunda liberal burjuvazinin oynadığı belirleyici rolden hareketle, bu kavramın dayandığı özgürlük anlayışını, kavramın kendisini doğuş şartlarına ve anına hapsedecek şekilde, “müdahalesizlik”ten ibaret görmek doğru olmaz.

Hukuk devleti kavramı ve fikrinin gelişiminin gösterdiği en önemli husus, bu bağlamda anılan kurum ve ilkelerin, “müdahale”yi önlemekten çok, “keyfiliği” azaltmaya yönelik olduğudur. Bu ise hukuk devleti ilke ve kurumlarının “tahakkümsüzlüğü” gerçekleştirmeye daha yakın ve elverişli olduğunu gösterir.

Öte yandan, hukuk devleti fikrinin sahip olduğu cazibenin bir nedeni, bu kavramın uzun yıllar boyunca yürütülen “Batı” orijinli etkili propagandanın merkezî unsurlarından birini oluşturmasıysa; diğer bir nedeni de, mistifikasyona son derece elverişli yapılar göstermesi, soyut vaatler dile getirmesi ve içeriğinin belirsiz olmasıdır.

Hukuk devleti kavramının bu cazibesi, kendilerinin yadsıması olduğu özellikle vurgulanan rejimlerin bile bu kavramın sahiplenmelerinde çarpıcı bir görünüm kazanır.

'Türkiye hukuk devleti kriterlerine sahip olacak mı?' Meclis'in en önemli tartışması budur

Örneğin Nazi döneminde, kavramdan vazgeçilmek istenmemiş, ünlü hukukçu Carl Schmitt, -en azından bu dönemin başlarında- bu rejim için “hukuk devleti” kavramını kullanmış ve “hukuk devletinin nasyonal sosyalizmden hareketle yeniden belirlenmesi” talebini ileri sürmüştür.

Bu yüzden, hukuk devleti “kanun devleti” kavramıyla aynı niteliği taşımaz ve devletin çıkarlarına hukukun ötesinde, öncelikli bir koruma talebinde bulunan “devlet aklı”yla çatışır. O nedenle “demokratik bir yapı” kurma iddiasında olan her devlet, temelinde hukuk devleti nosyonunu taşımak zorundadır.

Ama asıl sorun şu noktada ortaya çıkar. Hukuk devletini yasa devletine indirgmeden, “hukuk devleti” ile “devlet aklı” doktrini arasında bir çatışma olmadığını açıkça savunanlar da vardır. Bu yaklaşıma göre, hukuk devleti, öncelikle bir devletin varlığını önşartlar. Böyle bir devletin anayasası da, bir devletin varlık ve bekası esasına dayandığında bir anlam kazanır. Her anayasa, varlık

temelini, bir devlet organizasyonunun mevcudiyetinde bulur; aynı şekilde, bir devlet varlığı da, yalnızca düzenlenmiş bir form içinde düşünülebilir.

“Terörle mücadele” adı altında çıkarılan yasalarla insan hakları normlarının budanması sık sık görülen “devlet aklı” yansımalarıdır.

Devlet ve anayasa, varoluşsal olarak birbirlerine muhtaçtırlar; ne devlet anayasasız ne de anayasa devletsiz var olabilir. Anayasa, verili olarak bulunduğu göre, işlevi de, onu bir form içine sokmaktır.

Anayasa, devleti öldürmek için değil, örgütlemek için vardır. Kendisinin örgütlediği bir devletin varlığını veya bekasını önemli ölçüde zarar veren bir anayasa, varlık temel ve amacını da torpillemiş olur. Oysa bir anayasanın kendi varlığına sahip çıkması, normatifliğin de zorunlu gereğidir. Şu halde, bir anayasa, kendi varlığını muhafaza etmek istiyorsa, öncelikle devleti güvence altına almalıdır. Devletin bekasını ve iş görme yeteneğini güvence altına almak, anayasanın merkezî işlevini teşkil eder.

Zaten, “reel” (burjuva) hukuk devletlerinin tarihi, bir bakıma “devlet aklı” doktrini ile kurulan izdivacın tarihidir de denebilir. Muhalefetin görece güçsüz ve sistemin kendinden emin olduğu dönemlerde “hukuk devleti” öne çıkarılıp “devlet aklı” arka plana itilmekte; sistemi korkutacak boyutlarda bir muhalefetin ortaya çıktığı ya da adına “kriz” denen herhangi bir olgunun yaşandığı konjonktürlerde ise “devlet aklı”, değişik yöntemler içinde belirleyici kılınmaktadır.

Bunların bir kısmı, yasallık çerçevesi dışına çıkmamaya özen gösterilerek, hukuk devletinin maddi içeriği olarak sunulan insan haklarını, muhalefetin gücüne veya “kriz”in yoğunluğuna göre değişen ölçülerde etkisiz veya geçersiz kılma amacına yöneliktir.

“Devlet aklı”na dayalı yöntemlerin görece masum olanları, insan haklarının “olağan” dönemlerde bile “kamu düzeninin, milli güvenliğinin, genel asayişin, kamu yararının ve genel ahlakın korunması” bahanesiyle sınırlanması ve anayasa hükümlerinin, devletselliğe zarar verecek tarzda yorumlanamayacağıının her fırsatta vurgulanmasıdır.

DGM'ler yargı güvencesini iyice sulandırdı.

“Terörle mücadele” adı altında çıkarılan yasalarla insan hakları normlarının birçok alanda budanması ve giderek söndürülmesi; “devlet”in güvenlik mahkemelerinin kurulması yoluyla, yargı güvencelerinin büsbütün sulandırılması ve bunlara benzer daha pek çok yöntemle bireylerin neredeyse bütün yaşam alanlarının denetim altına alınması ve bazılarının gasp edilmesi de sık sık görülen “devlet aklı” yansımaları olarak değerlendirilmelidir.

Bu tür yöntem ve uygulamalarda ortak özellik, henüz “yasallık” çerçevesinin dışına çıkılmamasıdır. Hukuk devleti meşruiyetinin iki aşamalı olduğu düşünülürse; bu tür durumlarda asgarî sınır

(yasallık) muhafaza edilmekle birlikte, ikinci aşamadan, yani insan hakları değerlerinden ya büyük ölçüde uzaklaşmış ya da bütünüyle vazgeçilmiş, bundan doğan meşruiyet boşluğu ise “devlet aklı” ile doldurulmuş olmaktadır.

Oysa hukuk devleti soyut bir adalet ideali ve söylemine değil, keyfiliği ve haksızlığı önleyecek ve özgürlükleri güvence altına alacak siyasal ve hukuksal kurum ve mekanizmaların varlığına dayanır.

Türkiye Cumhuriyeti nerede duruyor?

Susurluk sonrası süreçte şu açıktaki görülmektedir ki; devlet aklına dayalı siyaset ve yönetim anlayışı Türkiye'de önemli bir ağırlığa sahiptir.

Oysa AB süreciyle birlikte Türkiye, hukuk devleti kriterleri açısından belirli bir rotaya da girmeye gönüllü gözükmemektedir. İşte bu dönemde, uyum yasaları süreciyle başlayan ve hızla hayatımızın bir parçası haline gelen birçok gelişme ve özellikle AB'ye adaylık sürecinin temel taşlarını oluşturan “Kopenhag Kriterleri”ni yerine getirmeye yönelik gönüllü ya da gönülsüz her türlü resmî girişim, Türkiye'deki egemen devlet zihniyetinin anlaşılmasında ve dönüştürülmesinde son derece önemli rol oynayan “devlet aklı” ile “demokratik hukuk devleti” arasındaki gerilimi ya da çatışmayı yeniden gündeme getirecektir.

Üstelik bu gündeme geliş, muhtemeldir ki, sadece konuşma/tartışma düzeyinde olmayacak, çeşitli “icraatlar” üzerinden de gerçekleşecektir.

Sol ne yapmalı?

Peki, böylesi bir süreçte sol kendini nereye konumlandırmalıdır? Sol siyasetin, mevcut hukuksal-siyasal yapılar ya da burjuva-demokratik postullar bağlamında takınılacak alternatif tavır konusunda ciddi bir karmaşa yaşadığı, bilinen ve sürekli dile getirilen bir gerçektir.

Bu karmaşa; “demokrasi”, “insan hakları”, “hukuk devleti” gibi yapılarla ilişkide ise, bir müşkülât şeklini almaktadır. Bu taleplerin, burjuva-kapitalist ilişkiler altında ancak sınırlı olarak gerçekleştirilebilmeleri, yapısal olarak tehdit altında olmaları ve uluslararası iktidar ilişkilerinin bir aracı olarak kullanılmaları olgusu, genellikle ya mesafeli ya da kategorik ret şeklindeki bir tutumun kolaylaştırıcı güdüsü olmaktadır.

Bir diğer “sağlıksız” tutum, mevcut toplumsal yapı tarafından belirlenen bilinç ve davranış kalıpları içinde hareket ederek, alternatif bir kurgudan uzaklaşma olarak kaydedilebilir.

Her iki indirgemeci yaklaşımdan kurtulmanın yolu, bu kavramları enine boyuna irdelemek ve tartışmaktır. Böyle bir çaba, hem kavramların tarihsel-teorik çerçevesini, hem bunların toplumu dönüştürme mücadelesinde sahip olabilecekleri rolü ve doğru kullanım imkânlarını ve hem de toplumsal özgürleşme projesinde alabilecekleri biçimleri kapsamak zorundadır.

Hukuk devleti keyfiliği ve haksızlığı önleyecek ve özgürlükleri güvenceye alacak siyasal ve hukuksal mekanizmalara dayanır.

Bu durumda yapılması gereken, birkaç kişinin yargılanması talebiyle sınırlı ya da soyut bir “hukuk devleti”ne dönüş çağrısında tükenen yaklaşımlarla, bu incir yaprağını “devlet aklı”nın üstüne tekrar koymak değildir herhalde.

Kuşkusuz “sorumlular”ın yargılanması dâhil, bu bağlama girebilecek bütün imkânları zorlamak gerekir; doğru olmayan, bu noktalara sıkışıp kalmaktır.

Şartlar, sistemi sorgulamanın merkezine yerleştiren bakış açısını geniş yığınlarla paylaşma ve sistemi yeniden üretip konsolide etmek yerine, toplumsal dönüşüm ve özgürleşim projelerini yığınlara mal etme çabası için oldukça elverişlidir.

Şayet nesnel çelişkilerin reel dinamiği ile muhalefetin bilinçli eylemi örtüşmezse, mevcut gelişme dinamiği durgunlukta sonlanabilir. Böyle bir durumda, sistem, sadece yeni geçici çözümler ve uyum mekanizmaları bulmakla kalmayacak, mevcut yapının meşruiyetini yenilemek suretiyle daha da pekiştirme ve ömrünü uzatma imkânı da bulacaktır.

Eđer muhalefet, ortaya saçılan çelişkilerin belirlediği dinamiği, toplumsal dönüşüm doğrultusunda yapıcı bir şekilde değerlendiremezse, sistem, kendini yenileme imkânlarını optimal derecede kullanacak ve daha stabil bir biçimde varlığını idame ettirecektir. Bu da alternatif toplum tasavvuru olan bir sol anlayışın isteyeceği en son şeylerden biridir.